

єдність підходів до визначення ознак потерпілого в складі злочину, передбаченого в диспозиції ст. 172 КК України. Це викликано тим, що в трудовому законодавстві не вироблені однозначні підходи до вирішення даного питання, а в силу того, що диспозиція ст. 172 КК України носить бланкетний характер, виникають певні проблеми при застосуванні цієї правової норми. Узгодження підходів до вирішення одного і того ж питання сприятиме вдосконаленню правозастосовчої практики і більш чіткому і глибокому розумінню змісту ознак складу злочину «Грубе порушення законодавства про працю» (ст. 172 КК України). У кінцевому підсумку вдосконалення як теоретичних, так і практичних положень сприятиме більш дієвому захисту трудових прав людини.

Список використаної літератури:

1. Шмельова Г.Г. Юридичний механізм забезпечення прав людини (загальнотеоретична характеристика) // Право України. – 1994. – С. 49-51.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, С.В. Фесенка. – 2-ге вид., переробл. та доп. – К., 2008.
3. Рогань В.Г., Зуб І.В., Сонін О.Є. Науково-практичний коментар законодавства України про працю. – 11-те вид., доп. та перероб. – К., 2010.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 6-те вид., переробл. та доповн. – К., 2009.
5. Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
6. Офіційний вісник України. – 2010. – № 79. – Ст. 2792.
7. Орловський О.Я. Зміст трудових правовідносин у сучасних умовах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2001.
8. Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
9. Воловик В. Про галузеву належність правовідносин, пов'язаних із застосуванням праці мілітаризованих державних службовців // Право України. – 1999. – № 2. – С. 96-98.
10. Офіційний вісник України. – 2006. – № 12. – Ст. 791.
11. Вісник Верховного Суду України. – 1998. – № 4. – С. 19–20.
12. Трудове право: Підручник / За ред. Н.Б. Болотіна, Т.І. Чанишевої. – К., 2000.
13. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): Монографія. – К., 2006.

Надійшла до редакції 20.04.2011

НАЗИМКО Є.С., науковий співробітник
(Донецький юридичний інститут МВС України)

УДК 001.8+342.3 (477)

ДІАЛЕКТИЧНИЙ МЕТОД ПІЗНАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЯВИЩ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто теоретичні питання діалектичного методу пізнання кримінально-правових явищ. Визначено структуру діалектики, проаналізовано її зміст. Встановлено можливість застосування діалектичного методу в дослідженні кримінально-правових явищ.

Ключові слова: наука, кримінальне право, методологія, діалектичний метод.

В статье рассмотрены теоретические вопросы диалектического метода познания уголовно-правовых явлений. Определена структура диалектики, проанализировано ее содержание. Установлена возможность применения диалектического метода в исследовании уголовно-правовых явлений.

Ключевые слова: наука, уголовное право, методология, диалектический метод.

The article deals with theoretical questions of dialectical method the knowledge of criminal phenomena. The structure of the dialectic, analyzed its content. The possibility of applying the dialectical method in the study of criminal phenomena.

Keywords: science, criminal law, methodology, the dialectical method.

Розбудова засад правової демократичної держави, формування національної системи права обумовлюють необхідність поглибленого вивчення теоретичних засад проведення досліджень у кримінально-правовій сфері. Саме тому зростає значення проведення досліджень тих

засобів, форм та прийомів пізнання, якими має користуватись вчений під час проведення кримінально-правової розвідки. Тож шлях до правильного розуміння природи та сутності кримінально-правових явищ, їх особливостей та характеристик пролягає від оволодіння сучасним методологічним арсеналом такого роду досліджень.

Наука як феномен культури є видом творчої діяльності людей, пов'язаної з виробництвом знання, необхідного, у свою чергу, для відтворення всієї системи життєдіяльності людини. За тисячоліття соціальної еволюції були накопичені і продуктивно використовуються понині певні правила і норми організації наукової діяльності, способи отримання і тиражування знання, вироблена логіка і стиль наукового дослідження.

Однак на шляху кримінально-правових явищ знаходяться певні перепони. Зараз спостерігаються використання вже давно напрацьованого матеріалу і фактична відсутність накопичення нових наукових знань. Можна з певним ступенем ймовірності стверджувати, що у кримінально-правовій науці сформувався свого роду «методологічний анархізм» (термін видатного фахівця-епістемолога П. Фейєрабенда [1, с. 27]), зміст якого поширюється від методологічного скептицизму до методологічного нігілізму, з одного боку, та досягає методологічного плюралізму – з іншого. Зрозуміло, що за цих обставин результати і конструктивність досліджень можуть не повною мірою залежати від відповідних концептуальних підходів, методичних положень, методів і способів методології цієї науки.

Ще однією проблемою у сучасній науці кримінального права є пошук шляхів, методів і засобів, розробка і використання яких, по-перше, дозволять подолати труднощі, що виникли на стадії методологічного нігілізму та плюралізму, а по-друге, створять надійну наукову основу розвитку кримінального права. Необхідно зауважити, що зазначена проблема становить особливу складність у сучасних умовах, коли у методологічному процесі задіяні різні конкуруючі вчення, які претендують на наукову істину [2, с. 154]. У той же час якраз пошук оптимальних пізнавальних засобів становить стратегічний напрямок у сучасній методології і покликаний покращити науковий рівень кримінально-правових досліджень.

Зазначимо, що окремі аспекти методології кримінально-правових досліджень порушуються у науковій літературі, про що свідчать праці П.П. Андрушка, Ю.В. Бауліна, П.С. Берзіна, А.М. Бойка, В.І. Борисова, Н.О. Гуторової, О.О. Дудорова, В.С. Зеленецького, С.Я. Лихової, В.О. Навроцького, М.І. Панова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, В.О. Тулякова, М.І. Хавронюка та інших вчених. Однак, на жаль, донині не розроблено науково-практичних праць, присвячених питанням методології кримінально-правових досліджень.

Зрозуміло, що в межах однієї статті неможливо розглянути усі питання методології кримінально-правових досліджень. Тому метою запропонованої праці є розробка теоретичних положень стосовно застосування діалектичного методу пізнання кримінально-правових явищ.

Перш за все зазначимо, що діалектика – це метод пізнання, який розробляється філософією. У кримінально-правовій науці він визначає загальні напрями і підходи до вивчення кримінально-правових явищ, інститутів та норм кримінального права. На основі діалектики наука кримінального права виробляє свої методи, які відповідають її цілям і завданням, а також особливостям досліджуваних нею явищ.

Діалектика як метод є не формальною сукупністю певних принципів, а їхньою системою, поданою у формі моментів живого руху мислення, серед яких основними є початок, поступальність, кінцевий результат [3, с. 20].

Поняття «діалектика», якщо розглядати його в історико-філософському аспекті, має декілька визначень: 1) в античній філософії поняття «діалектика» означало мистецтво суперечки, суб'єктивне вміння вести полеміку – вміння знайти суперечності в судженнях супротивника з метою спростування його аргументів; 2) під поняттям «діалектика» розуміють стиль мислення, який характеризується гнучкістю, компромісністю; 3) діалектика – це теорія розвитку «абсолютної ідеї», «абсолютного духу» (у Гегеля); 4) діалектика – це вчення про зв'язки, що мають місце в об'єктивному світі; 5) діалектика – це теорія розвитку не лише «абсолютної ідеї», «абсолютного духу», як у Гегеля, а й розвитку матеріального світу, як у Маркса, яка враховує різнобічність речей, їх взаємодію, суперечності, рухливість, переходи тощо; 6) діалектика – це наука про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і пізнання; 7) діалектика – це логіка, логічне вчення про закони і форми відображення у мисленні розвитку і зміни об'єктивного світу, процесу пізнання істини; 8) діалектика – це теорія пізнання, яка враховує його складність і суперечливість, зв'язки суб'єктивного і об'єктивного в істині, єдність абсолютного і відносного

тощо, використовуючи в цьому процесі основні закони, категорії і принципи діалектики, їхні гносеологічні аспекти; 9) діалектика – це загальний метод, методологія наукового пізнання, творчості взагалі [4].

Як бачимо, в історії розвитку науки та методології існували та існують різні підходи до розуміння діалектики. Гегель був першим, хто надав поняттю діалектика значення методу пізнання, що охоплює світ в єдності протилежних визначень і тому в саморусі, саморозвитку. Предметом діалектики є зв'язки, що поєднують між собою всі речі, явища, процеси. Ці зв'язки проникають в їх сутність, тому вирвати явище з них неможливо, оскільки це позбавить нас глибокого і повного його розуміння.

Протилежний діалектиці метод – метафізика – розглядає речі, явища та їх мисленні відображення, поняття окремо одне від одного як відокремлені, між собою не пов'язані (або пов'язані лише зовнішніми відношеннями). Вона розглядає речі, явища, а також і поняття поза процесом розвитку як за суттю своєї незмінності (а якщо й визнає розвиток, то спрощено, поверхово, не розкриваючи його сутності й рушійних сил).

Діалектика обґрунтовує, що все існуюче може бути зрозумілим лише в розвитку і що останній слід розглядати як саморозвиток, що породжується внутрішніми імпульсами і включає в себе не лише поступові зміни, еволюцію, а й перерви поступовості, якісні стрибки, появу нового.

Діалектика визнає як зовнішні, так і внутрішні суперечності, притому у внутрішніх вбачає головний імпульс, рушійну силу саморуху, саморозвитку існуючого і тому на дослідження цих суперечностей звертає головну увагу.

Метафізика вважає речі і явища різними самі по собі, позбавленими внутрішніх протиріч. Нею визнаються лише зовнішні протиріччя – між різними предметами, – а також протиріччя формально-логічні, що виникають внаслідок непослідовності думки [5].

Протилежність діалектики та метафізики простежується за трьома основними напрямками. По-перше, для діалектики світ являє собою єдине взаємопов'язане ціле, для метафізики, навпаки, речі ізольовані, відірвані одна від одної, існують поза зв'язками та відносинами між собою. По-друге, з діалектичної точки зору світ перебуває в постійному русі та розвитку, метафізика ж або заперечує розвиток, або спрощує його. По-третє, діалектика бачить джерело руху і розвитку в самому предметі, у його внутрішніх суперечностях, метафізика – у зовнішніх факторах, що знаходяться поза предметами і речами, вважаючи їх внутрішньо несуперечливими, і в кінцевому підсумку часто приходять до ідеї першопоштовхів.

Діалектика є всезагальним методом розв'язання проблем теоретичного (пізнавального) характеру, що виникають у науці кримінального права. І це тому, що діалектика може охопити та об'єднати всі методи інших наук. Діалектика – це наука про розвиток і загальний зв'язок, наука про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства й мислення.

Діалектика включає в себе об'єктивну і суб'єктивну діалектику. Об'єктивна діалектика – це діалектика реального світу, природи і суспільства, вона являє собою безперервний розвиток і зміну, виникнення і знищення явищ природи і суспільства. Суб'єктивна – це відображення об'єктивної діалектики, діалектики буття у свідомості людини. Іншими словами, об'єктивна діалектика панує в усій природі, а суб'єктивна діалектика, діалектичне мислення є тільки відображенням пануючого в усій природі руху шляхом протилежностей. Тобто діалектика речей визначає діалектику ідей.

Діалектика як вчення про розвиток розглядає три кола проблем: особливості, що відрізняють розвиток від всяких інших типів змін, питання про джерело розвитку і його форми. Діалектика як вчення має свою структуру. Її елементами є поняття, що обіймають структурні одиниці різних рівнів, планів, аспектів (принципи, закони, категорії). Для розуміння сутності цих понять слід з'ясувати їх місце і роль у системі самої діалектики. А щоб зрозуміти діалектику як систему знань, потрібно з'ясувати її структуру, тобто проаналізувати її складові, елементи.

Принципи діалектики – це її вихідні (загальні, універсальні) теоретичні положення, на основі яких відбувається синтез відповідних понять у наукову систему. Вони відображають підвалини буття й пізнання, виражають їх найфундаментальніші особливості й відношення; виконують нормативну і регулюючу функції, орієнтуючи і спонукаючи людей до дії; виводяться з пізнання й супроводжують його; є способом розгляду й розуміння предметів.

До основних принципів діалектики відносять принцип розвитку й принцип взаємозв'язку [5]. Людський Світ представляє собою єдність природного і соціального буття. Але це єдність діалектична – суперечлива у своїй сутності і прояву на рівні стійких закономірнос-

тей. У природі діють природні закони (закон гравітації, збереження енергії і т.д.), що характеризуються жорсткою причинно-наслідковою залежністю.

Але цього не можна сказати про сферу соціального буття, де історична закономірність пробиває собі дорогу як сукупна мета, сукупна потреба. Сучасний російський правознавець С. Алексеев, вивчаючи специфіку законодавчих практик, зазначав, що «... своєрідність юридичної матерії, яка характеризується тим, що притаманна їй повинність виражається в юридичних нормах законних прав, які являють собою дивовижний сплав «належного» і «можливого», точніше, такого «належного», яке для суб'єктів виступає в якості суб'єктивних прав, тобто юридичних можливостей» [6, с. 391]. Він позначив діалектичний взаємозв'язок можливого і реального як одну з найважливіших внутрішніх характеристик динамічності права. «Юридичні норми видаються і вводяться в дію саме для того, щоб наявні в них положення про належне і можливе ставали при наявності певних умов реальністю, фактично втілилися в життя» [6, с. 389].

Одночасно слід зазначити, що завдання діалектики як методологічної основи будь-якого дослідження полягає у тому, щоб озброїти вченого досвідом пізнавальної діяльності людства, віддзеркаленим у законах і категоріях діалектики. Вона як методологічна основа тісно пов'язана з діалектичною логікою – наукою про закони і форми відображення у мисленні розвитку об'єктивного світу та пізнання. Остання досліджує взаємний зв'язок діалектичних категорій, послідовність переходу однієї з них у іншу. У системі філософської науки діалектична логіка утворює єдність з діалектикою і теорією пізнання.

Філософські категорії, узагальнюючи закономірні зв'язки природи та суспільства, виступають і як категорії мислення, пізнання. І тому мають загальне методологічне значення, відіграють роль «відправних пунктів» будь-якого пізнання і є одночасно логічними категоріями. А, отже, діалектика як методологія, тобто як діалектична логіка, містить перш за все загальні категорії, а саме поняття про найбільш загальні закони розвитку природи і суспільства, такі як «зміст», «форма», «сутність», «явище», «причина», «наслідки»; категорії, що відображають специфічні зв'язки у процесі пізнання: «матерія» та «свідомість», «емпіричне» і «теоретичне», «абстрактне» та «конкретне», «історичне» і «логічне»; загальнонаукові методи, які використовуються в усіх науках або більшості з них: «структурний», «функціональний», «сходження від абстрактного до конкретного»; загальнологічні та загальнонаукові прийоми пізнання: «аналіз» і «синтез», «індукція» та «дедукція», «системний» і «функціональний», а також «конкретно-соціологічний аналіз» [7].

Використання законів та категорій діалектики при проведенні кримінально-правових досліджень дає можливість з'ясувати походження, сутність й соціальну обумовленість кримінально-правового захисту суспільних цінностей, визначити форми існування засобів кримінально-правового захисту, закономірності функціонування та розвитку і на цій основі сформулювати рекомендації щодо їх вдосконалення, спрогнозувати історичні перспективи останніх.

Список використаної літератури:

1. Фейерабенд П. Избранные работы по методологии наук. – М., 1986.
2. Бойко А. Методологія пізнання економічної злочинності // Вісник Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка. Сер. юридична. – 2008. – Вип. 47. – С. 153-163.
3. Лисий В. Діалектика і методи наукового пізнання // Вісник Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка. Сер. «Філософія». – 2010. – № 13. – С. 20-28.
4. Альтернативи діалектики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grinchuk.lviv.ua/referat/1/877.html>.
5. Щерба С.П. Філософія: Підруч. – К., 2007.
6. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М., 1999.
7. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права: Академічний курс: Підруч. – К., 2006.

Надійшла до редакції 02.09.2011

